

VIARA MALDJIEVA

DUCHOWOŚĆ WEDŁUG WSPÓŁCZESNEGO CZŁOWIEKA.
ANALIZA DANYCH JĘZYKOWYCH*

„Czym jest duchowość? Jeszcze sto lat temu rzadko zadawano sobie to pytanie. Sam termin zaczął być częściej używany dopiero w połowie XX wieku. Od tego czasu jego popularność rośnie”. Tak zaczyna swoją książkę *Historia duchowości chrześcijańskiej* James A. Wiseman OSB¹. Zdania te streszczają „powszechny charakter obecnego zainteresowania duchowością”², dający się stwierdzić choćby na podstawie liczby tytułów publikacji naukowych praktycznie ze wszystkich dziedzin humanistyki oraz porównywalnej — jak nawet nie większej — liczby tytułów publikacji popularnonaukowych. Wszystkie te teksty łączy jedno: pojęcie duchowości dawno opuściło dyskurs chrześcijaństwa, co więcej — często także religii.

0. Niniejsza praca stawia sobie za cel nakreślenie obrazu duchowości współczesnego człowieka, jaki ukazuje język³. Wyczerpujące badanie tego obrazu daleko wykracza poza ramy objętościowe jednego artykułu. Zostaną zatem przedstawione wyniki analizy zaledwie sondy językowej, ukazujące

Prof. dr hab. VIARA MALDJIEVA — Zakład Teorii Języka, Instytut Języka Polskiego, Wydział Filologiczny UMK; adres do korespondencji — email: wiera@umk.pl

* Poniższy tekst będzie częścią publikacji pt. *Językowe szaty duchowości*, która ukaże się niebawem w Wydawnictwie Naukowym UMK.

¹ James A. WISEMAN OSB, *Historia duchowości chrześcijańskiej*, przeł. Andrzej Wojtasik (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2009).

² *Ibidem*, s. 17.

³ W tekście wprowadzono trzy rodzaje zapisu w zależności od referencji ciągu graficznego „duchowość”. Duchowość jako fakt antropologiczny oddawana jest zwykłą czcionką (w wyrażeniach typu „rozumienie duchowości”, „duchowość to”), termin (duchowość jako leksem i nazwa w języku polskim) oddawany jest kursywą (*duchowość*), pojęcie desygnowane przez termin oddawane jest w zapisie z użyciem pojedynczego cudzysłowu (‘duchowość’).

pewne tendencje i wyznaczające kierunki dalszych poszukiwań, które winny być przeprowadzone na wystarczająco dużej bazie materiałowej.

0.1. Analizie poddano około 250 fragmentów tekstów wyekscerpowanych z Narodowego Korpusu Języka Polskiego za pomocą kolokatora⁴ oraz z Internetu za pomocą wyszukiwarki Google. Wobec ogromnej liczby wystąpień⁵ form leksemu *duchowość* w publikacjach i wypowiedziach na forach i blogach sondę ograniczono do objaśnień mających graficzny kształt definicji lub sprowadzalnych do takiego kształtu za pomocą prostych przekształceń. Są to wyrażenia, które na ogół występują bezpośrednio po terminie, często wprowadzając go do tekstu, typu:

Duchowość jest...

Duchowość to...

Wyrażenie „objaśnienia mające graficzny kształt definicji” sygnalizuje fakt, że w bardzo nielicznych wypadkach pojęcie wyrażane przez badany termin opatrzone jest definicją (taksonomiczną) w rozumieniu logiki, najczęściej występujące po terminie zdania to pseudodefinicje⁶.

0.2. Już w tym miejscu należy odnotować, że wstępna obserwacja analizowanych fragmentów pokazuje, iż kategoryzacja w pseudodefinicjach ma charakter prototypowy, polegający na tym, że nie dokonuje się jej na podstawie zaliczenia interesującego nas pojęcia do kategorii definicyjnych, lecz do nieostrych kategorii (o rozmytych granicach), które się pokrywają i wzajemnie krzyżują, przy czym pojęcie może być zaliczone jednocześnie do paru takich kategorii w obrębie jednego fragmentu tekstowego⁷. Por. np.:

Duchowość – nie jest łatwo ująć w słowach czym ona jest. Możemy ją określić jako obszar, poświęcony sprawom ducha, określający naszą tożsamość, sposób przeżywania życia, wreszcie sposób szukania i spotykania Boga⁸.

⁴ Kolokator to wyszukiwarka kolokacji dla danych NKJP, który umożliwia badanie łączliwości wyrazów występujących w korpusie zbyt często, aby można je było przeanalizować na podstawie konkordancji. Por. Narodowy Korpus Języka Polskiego (NKJP), dostęp 02.04.2019, <http://www.nkjp.uni.lodz.pl/collocations.jsp>.

⁵ W Google jest to około 1 120 000 wyników (0,39 s) tylko dla podstawowej formy leksemu *duchowość*.

⁶ Por. Kazimierz AJDUKIEWICZ, *Logika pragmatyczna* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1965), 82.

⁷ Por. John R. TAYLOR, *Kategoryzacja w języku. Prototypy w teorii językoznawczej*, przeł. Anna Skucińska (Kraków: Universitas, 2001), 66: „Kategoria ta [prototypowa – V.M.], wbrew założeniom teorii klasycznej, nie jest zbudowana na zasadzie wspólnych cech definicyjnych, lecz na zasadzie siatki krzyżujących się podobieństw”.

⁸ „Duchowość – ‘Pójdź za Mną’ Łk 9,59”, Wspólnota Życia Chrześcijańskiego, dostęp 04.09.2016, <http://www.wzch.org.pl/o-nas/duchowosc>.

DUCHOWOŚĆ – pojęcie to odzwierciedla jakość relacji człowieka z innymi ludźmi, rzeczami i sprawami zajmującymi najważniejsze miejsce w jego życiu. Duchowość to: wartości, zasady, normy, marzenia, cele, ideały i kierunki naszego zaangażowania emocjonalnego⁹.

0.3. Analizowane fragmenty tekstów zostały scharakteryzowane pod względem:

- kategoryzacji: zakresu (zakresów), do którego pseudodefinicja zalicza treść pojęcia ‘duchowość’;
- typu (gatunku) tekstu, z którego pochodzą;
- proveniencji światopoglądowej autora;
- dziedziny wiedzy, którą reprezentuje autor (w przypadku publikacji).

Uznano wstępnie, że te kryteria mają szansę wykazać prawidłowości relewantne dla rozumienia duchowości przez współczesnego człowieka.

1. Punktem wyjścia dla próby szkicowej kategoryzacji było założenie, że badane „objaśnienia mające graficzny kształt definicji” składają się z dwóch członów, z których jeden występuje w pozycji odpowiadającej *genus proximum* w definicji klasycznej, drugi zaś w pozycji odpowiadającej *differentia specifica*, co pozwala wstępnie i intuicyjnie wyodrębnić kategorie, do których zaliczana jest ‘duchowość’. Należy zaznaczyć, że nie są to kategorie rozłączne, co jest zrozumiałe w kontekście ich prototypowości.

1.1. Pobieźna obserwacja pokazuje dużą różnorodność „kategorii” (*pseudo-genus proximum*), do których zaliczana jest ‘duchowość’. Por. na przykład:

- ◆ *chwalenie Ojca w Duchu i w Prawdzie*
- ◆ *zaufanie do samego siebie i do Boga*
- ◆ *codziennność, to papier toaletowy i podpaska*
- ◆ *czuwająca obecność sumienia i rozumu*
- ◆ *stan umysłu, ciała i duszy*
- ◆ *wszystko, co nas otacza*
- ◆ *emocjonalna sztuka walki*
- ◆ *w ogromnej mierze twoja dieta*
- ◆ *dość bez telefonu*
- ◆ *bogactwo (materialne)*
- ◆ *patologiczna obrona przed seksualnością*
- ◆ *wewnętrzne pogłębienie treści wierzeń i przekazu religijnego*
- ◆ *wolność od wymysłów intelektu*
- ◆ *energia z głębi ziemi*
- ◆ *nie-działanie* ale też *działanie świadome*

⁹ Adam BOGUSZEWSKI, „Duchowość a religia”, Psychotekst. Portal Pomocy Psychologicznej, dostęp 04.09.2016, <http://www.psychotekst.pl/artykuly.php?nr=62>.

- ◆ *logiczny proces*
- ◆ *skończony związek z nieskończonością*

1.2. Pseudodefinicje w badanych tekstach pozwalają na podstawie *genus proximum* przyporządkować pojęciu, wyrażanemu przez nazwę *duchowość*, np. następujące zakresy:

- ◆ doświadczenie / przeżywanie (w tym: uczucie i jego przejawy, odruch)
- ◆ sposób (w tym: styl, forma, środek, metoda, wyraz, praktyka)
- ◆ dzianie się / bycie (w tym: stawanie się, upodobnianie się, postępowanie, działanie)
- ◆ przekraczanie/transcendencja (w tym: ruch, droga, dążenie, poszukiwanie)
- ◆ wiedza (w tym: rozpoznawanie, zrozumienie, prawda)
- ◆ istota / właściwość (w tym: zasada, zwornik / centrum, wymiar, aspekt, część, element, jedność)
- ◆ relacje
- ◆ postawa (w tym: przekonanie, wierzenie/(a), teoria)
- ◆ intelekt (w tym: świadomość, wola, myśl, mądrość)
- ◆ nie-materialność / materialność (w tym: duch, energia)¹⁰.

Bardziej szczegółowej analizy dokonano częściowo na podstawie dalszego podziału według *differentia specifica*. Pełna analiza pod tym kątem wymagałaby większego korpusu tekstów (por. niżej 3).

2. Przynależność gatunkową badanych tekstów scharakteryzowano przez zaliczenie ich do dwóch grup, umownie określonych jako publikacje i wypowiedzi. Pierwsza obejmuje książki i artykuły (zarówno naukowe, jak i popularnonaukowe), czyli teksty mające z jednej strony charakter zamkniętej większej całości a z drugiej — należące do naukowej odmiany języka. Na drugą grupę składają się teksty będące swobodnymi wypowiedziami na forach, blogach lub odpowiedziami na pytania z ankiet — bliskie potocznej odmianie języka.

Ze względu na charakterystykę światopoglądową na podstawie wstępnej obserwacji zakwalifikowano teksty do proveniencji:

- ◆ chrześcijaństwo;
- ◆ nowe duchowości: neognoza / okultyzm / ezoteryka / tzw. nowa duchowość;

¹⁰ Powyżej podano pierwsze 10 najliczniej reprezentowanych w sondzie (od 34 do 9 fragmentów) pseudodefinicji. Pozostałe to: zdolność / umiejętność; rozwój / proces; życie; wynik (w tym: wytwór, efekt); etyka / wartości; wybór / wolność; kultura / filozofia; ucieczka / obrona; mistycyzm.

- ◆ religie wschodnie;
- ◆ postmodernizm.

W przypadku publikacji badane fragmenty dodatkowo scharakteryzowano ze względu na dziedzinę wiedzy, którą reprezentują ich autorzy. Wzięto pod uwagę takie dyscypliny, jak: teologia, psychologia, politologia, socjologia i ekologia, przy czym ten sam autor mógł być zakwalifikowany do dwóch różnych grup jednocześnie.

3. Następnym krokiem analizy stanowiło szukanie zależności między rozumieniem duchowości, czyli treścią pojęcia 'duchowość' scharakteryzowaną przez zakres, a pozostałymi kryteriami (zob. wyżej 0.3.).

3.1. Zestawienie zakresów wstępnie wyodrębnionych na podstawie wyrażenia występującego w pozycji *genus proximum* w pseudodefinicji i proveniencji światopoglądowych autorów wykazuje brak specjalizacji tekstów pod tym względem. Inaczej mówiąc, nie ma takiego zakresu, który byłby właściwy wyłącznie czy nawet przeważnie rozumieniu duchowości przez jedną z opcji światopoglądowych. Pewne różnice zarysowują się przy dalszym podziale na podstawie wyrażen występujących w pozycji *differentia specifica*. Można to zilustrować na przykładzie zestawienia tekstów chrześcijańskich i tekstów nowych duchowości w niektórych z najliczniej przedstawionych w badanym materiale zakresach. Por.:

DZIAŁANIE/DZIANIE SIĘ VS BYCIE:

chrześcijaństwo

- ◆ *postępowanie według Ducha*
- ◆ *upodobnianie się do Boga*

nowe duchowości

- ◆ *bycie w wierze i w przepływie energii*
- ◆ *zjednoczenie ciała i duszy w jedną siłę*
- ◆ *oczyszczanie i przekształcanie żywiołu istoty*
- ◆ *rozwijanie miłości*
- ◆ *działanie świadome*
- ◆ *nie-działanie*
- ◆ *dbałość o zdrowie*

SPOSÓB:

chrześcijaństwo

- ◆ *(przeżywania) życia*
- ◆ *przeżywania tego, co się z człowiekiem dzieje w relacji z Bogiem*
- ◆ *szukania i spotykania*

nowe duchowości

- ◆ *życia / egzystencji*
- ◆ *rozumienia siebie*
- ◆ *wyrażania przywiązania do wiary i ducha*

- ◆ *Boga*
- ◆ *mówienia o Bogu i stawania przed Nim*
- ◆ *rozwijania osobowości i wiary*
- ◆ *dążenia do świętości*
- ◆ *realizowania ideału chrześcijańskiego*
- ◆ *doświadczenia świata*

(WIEDZA) ROZPOZNAWANIE / ZROZUMIENIE:

chrześcijaństwo

- ◆ *własnej natury*
- ◆ *sensu życia w logice życia i świata*
- ◆ *życia z Bogiem*

nowe duchowości

- ◆ *samego siebie*
- ◆ *najgłębszej prawdziwej natury człowieka*
- ◆ *tym, kim jesteśmy, skąd i dlaczego tu jesteśmy*
- ◆ *siły, która jest częścią nas i jest większa i potężniejsza od nas*
- ◆ *wszystkiego, co jest / jakimi rzeczy są*

RELACJA:

chrześcijaństwo

- ◆ *człowieka z Bogiem*
- ◆ *człowieka z inną rzeczywistością transcendentalną*
- ◆ *rozumu i uczucia*

nowe duchowości

- ◆ *człowieka z Bogiem*
- ◆ *człowieka z Bogiem na poziomie duszy*
- ◆ *człowieka z jego wnętrzem*

3.1.1. Warto w tym miejscu odnotować pewną specyfikę określenia duchowości, która da się zauważyć w tekstach związanych z ruchem anonimowych alkoholików. Występujące w nich pseudodefinicje plasują duchowość w zakresie relacji człowieka do jego życia ze wszystkim, co na nie się składa:

- ◆ *człowieka z innymi ludźmi, rzeczami, sprawami zajmującymi najważniejsze miejsce w życiu*
- ◆ *człowieka ze światem*
- ◆ *człowieka z naturą*
- ◆ *człowieka z Bogiem*
- ◆ *interakcja wewnętrznego poczucia energii i zjawiskami, które składają się na życie*

3.1.2. Następną dość zwartą pod względem treści pseudodefinicji grupę, w której duchowość ma jako swoje centrum człowieka i jego życie, tworzą teksty chrześcijańskich psychologów. Na przykład:

Duchowość:

patrzy na człowieka całościowo i docenia wszystkie wymiary, ale zajmuje się przede wszystkim wymiarem religijnym i moralnym, całą sferą duszy ludzkiej (o.

J. Augustyn SJ)¹¹.

Duchowość to:

- **centrum**, które zarządza osobowością (o. Józef Augustyn SJ)¹²;
- **zdolność człowieka do zrozumienia samego siebie oraz do poznania własnej tajemnicy** (ks. Marek Dziewiecki)¹³;
- **praktyka codzienności** (o. Jan Bereza OSB)¹⁴;
- **teoria życia** (ks. Marek Dziewiecki)¹⁵.

3.1.3. Ciekawie na tle braku widocznych korelacji rozumienia duchowości i proveniencji tekstów przedstawia się zestawienie analizowanych fragmentów z dwóch stron internetowych — chrześcijańskiej rebelya.pl i okultyzycznej lidiasepska.home.pl¹⁶. Wykazuje ono znaczną bliskość zakresów:

rebelya.pl

Duchowość to:

- ◆ **chwalenie** Ojca w Duchu i w Prawdzie
- ◆ **mistycyzm**
- ◆ **skanalizowanie** myślenia, by nie oszaleć
- ◆ **odróżnia** człowieka od zwierząt
- ◆ **doznanie** – to, co się wydarza; czym żyjesz, w co wierzysz

lidiasepska.home.pl

Duchowość to:

- ◆ **droga** poznawania
- ◆ **konfrontacja** z samym sobą = z Bogiem na poziomie duszy
- ◆ **poszukiwanie** własnego ja
- ◆ **oświecenie**, przebłysk, zrozumienie
- ◆ **wiedza** na temat wszystkiego, co jest
- ◆ **zaufanie** do samego siebie i do Boga

3.2. Brak także wyraźnych zależności zakresów wstępnie wyodrębnionych na podstawie wyrażenia występującego w pozycji *genus proximum* w pseudodefinicji od właściwości gatunkowych tekstu.

¹¹ NKJP, dostęp 19.04.2016, http://nkjp.uni.lodz.pl/ParagraphMetadata?pid=f46601a43eea736dfd5f01969bfd74a7&match_start=14&match_end=26&wynik=18#the_match; też: „Wielki i szlachetny zamiar, ale bardzo wymagający – wywiad z o. J. Augustynem”, *Nasze seminarium. Pismo alumnów Wyższego Seminarium Diecezji Świdnickiej*, 4 (2009), 9: 10, dostęp 04.09.2016, http://www.seminarium.swidnica.pl/media/nasze_seminarium/pdf/ns_09.pdf.

¹² NKJP, dostęp 19.04.2016, http://nkjp.uni.lodz.pl/ParagraphMetadata?pid=24adca2161a50c855c28b4a305b2c40a&match_start=204&match_end=218&wynik=6#the_match.

¹³ NKJP, dostęp 19.04.2016, http://nkjp.uni.lodz.pl/ParagraphMetadata?pid=d46f09baf3caf65b85061bf13ea230d9&match_start=214&match_end=226&wynik=14#the_match.

¹⁴ Google, dostęp 04.09.2016, https://www.google.pl/search?q=www.chwila-jezuici.pl%2F...%2F588-prawdziwa-duchowo-to-praktyka-codziennosci-o-jan-be...&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b&gfe_rd=cr&ei=tzhWWf2XKMji8AeRvJKgDw.

¹⁵ Ks. Marek DZIEWIECKI, „Rola duchowości w życiu człowieka”, dostęp 17.10.2016, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/T/TS/duchowosc_w_zyciu.html.

¹⁶ Zob. „LIDIA SEPSKA – JASNOWIDZ odpowiada na pytania DLACZEGO? Tylko taka WIEDZA pozwala ZROZUMIEĆ i umożliwia ZMIANY”, dostęp: 04.09.2016, http://www.lidia-sepska.home.pl/nowykreator100316/Kontakt_do_mnie.php.

Różnice zakresowe między publikacjami a wypowiedziami są bardzo słabo zarysowane w przypadku tekstów chrześcijańskich i nieco mocniej w przypadku nowych duchowości. Por.:

(Znakiem ❖ oznaczono zakresy o minimalnej przewadze liczebnej w tekstach danego typu, znak ◆ sygnalizuje zakresy wspólne dla gatunków, znak ■ wskazuje na zakresy właściwe tylko jednemu z gatunków.)

CHRZEŚCIJAŃSTWO

publikacje

- ❖ *sposób (w tym: styl, forma, środek, metoda)*
- ◆ *doświadczenie / przeżywanie*
- ◆ *transcendencja*
- ◆ *postawa*
- ◆ *życie*
- *istota, właściwość*
- *wynik, efekt*
- *działanie*

wypowiedzi

- ◆ *sposób (w tym: styl, forma, środek, metoda)*
- ◆ *doświadczenie / przeżywanie*
- ◆ *transcendencja*
- ◆ *postawa*
- ◆ *życie*
- *wiedza*
- *relacje*
- *intelekt*

NOWE DUCHOWOŚCI

publikacje

- ◆ *działanie / dzianie się vs bycie*
- ◆ *istota / właściwość*
- ◆ *życie*
- *doświadczenie / przeżywanie*
- *sposób (w tym: styl, forma, środek, metoda)*
- *wiedza*
- *kultura / filozofia*
- *ucieczka / obrona przed śmiercią*

wypowiedzi

- ❖ *sposób (w tym: styl, forma, środek, metoda)*
- ❖ *doświadczenie / przeżywanie*
- ❖ *wiedza*
- ◆ *działanie / dzianie się*
- ◆ *istota / właściwość*
- ◆ *życie*
- *transcendencja*
- *relacje*
- *intelekt*
- *materialność / nie-materialność (duch, energia)*

3.2. W grupie autorów wyodrębnionych ze względu na ich kwalifikacje wyróżniają się psychologowie wszelkiej proweniencji, ponieważ ich teksty odznaczają się małą liczbą zakresów, licznymi, a zarazem dość jednolitymi zakresowo wypowiedziami. Duchowość określana jest najczęściej w kategoriach: „dzianie się/bycie”¹⁷ oraz „przekraczanie/transcendencja”¹⁸ i rza-

¹⁷ Por. np. *samorealizacja* (Maslow), *transgresja* (Kozielecki), *autokreacja* (Pietrasinski), *rozwoj perspektywy biograficznej* (Niemyński).

¹⁸ Por. np. *Bo duchowość przejawiającą się, a więc aktywną, najprościej można określić jako przekraczanie własnego egoizmu i egocentryzmu na rzecz czegoś, kogoś na zewnątrz siebie*. Jolanta

dziej w kategoriach „wiedza”¹⁹ oraz „istota / właściwość”²⁰.

3.3. Ciekawe obserwacje nasuwa ankieta przeprowadzona przez o. Włodzimierza Zatorskiego OSB i umieszczona na stronie Centrum Duchowości Benedyktynskiej²¹, w której respondenci mieli odpowiedzieć na pytanie „Czym jest duchowość? Jak sami rozumiemy duchowość? Z czym ją kojarzymy? I w związku z tym: Jak podchodzimy do niej w swoim życiu?”. Odpowiedzi na te pytania udzieliło 51 osób. W ankiecie brak informacji na temat ich przynależności wyznaniowej, można natomiast, jak sądzę, zakładać z dużą dozą prawdopodobieństwa, że są to chrześcijanie lub osoby bliskie chrześcijaństwu. Zwraca uwagę duża różnorodność treściowa pseudodefinicji. I tak duchowość to m.in.:

- *efekt wiary w Słowo Boga. Jest życiem na ziemi w Królestwie Bożym;*
- *spojrzenie na wszystko, co mnie otacza wzrokiem pokory i wdzięczności;*
- *sposób życia wewnętrznego, który ma kształtować moje spojrzenie na świat;*
- *część świata, kosmosu i mnie samego;*
- *wnętrze człowieka;*
- *wybór życia w sferze prawdy i miłości;*
- *wszystko, co ma odniesienie do Boga;*
- *ma związek z duchem;*
- *to, co się odnosi do życia;*
- *doniosły stan świadomości;*
- *świadomość, że „ja” i „nie-ja” jest tym samym;*
- *wolność od wymysłów intelektu;*
- *wolność od wszelkich zniewoleń, także od samodefiniowania się jako ten lub ów;*
- *zbawienie, wybawienie, wyzwolenie;*
- *trzy w jednym: ja – moje serce – moja dusza;*
- *to, co jest i pozostaje – nie-cielesne;*
- *rodzaj otrzymanej mądrości – rozumowej – wrażliwości, która objawia się mądrym – wycuciem drugiego człowieka i umiejętnym jego zrozumieniem;*

SOKÓL-JEDLIŃSKA. *Duchowość na co dzień* (Warszawa: W.A.B., 2004), NKJP, dostęp: 19.04.2016, http://nkjp.uni.lodz.pl/ParagraphMetadata?pid=2f8ddc307fb35ad530e69a154132f3ae&match_start=785&match_end=800&wynik=14#the_match.

¹⁹ *Duchowość to rozpoznawanie i realizowanie owej najgłębszej, prawdziwej natury człowieka.* J. SOKÓL-JEDLIŃSKA, *Duchowość na co dzień*, NKJP, dostęp: 19.04.2016, http://nkjp.uni.lodz.pl/ParagraphMetadata?pid=7ebbd5107ee6d85df18ee961f6e9c210&match_start=191&match_end=203&wynik=8#the_match.

²⁰ *...duchowość ...To jest ta część nas, która utrzymuje głębokie uczucie łączności z innymi ludźmi i resztą świata. Jeśli nie połączymy się z nią i jej nie zaakceptujemy, pozostaniemy sami, wyobcowani i chorzy.* [A. MAZOWIECKA], „Duchowość”, Analiza Transakcyjna.pl, dostęp: 04.09.2016, <http://www.analizatransakcyjna.pl/strona/duchowosc/11>.

²¹ Włodzimierz ZATORSKI OSB, „Czym jest duchowość”, PSPO Centrum Duchowości Benedyktynskiej, dostęp: 04.09.2016, <http://ps-po.pl/2013/07/27/czym-jest-duchowosc/>.

- **rozeznanie** w sprawach ducha, któremu służą rozum i wolna wola;
- **miejsce kategorii centrum**;
- **pamięć, doświadczenie**.

4. Z analizy lingwistycznej „współczesnych użyć wyrazów *duchowość, duch, duchowy* (także *duchowo*)”, opublikowanej w 2006 r.²², Renata Grzegorzycowa wyprowadza „trzy główne obszary zjawisk, do których wyrażenia te bywają odnoszone. Są to najogólniej: sfera psychiczna — *duchowość* jako rodzaj przeżycia człowieka, sfera religijna — *duchowość* jako uczestnictwo w rzeczywistości transcendentnej, i sfera filozoficzna – fenomen ducha obiektywnego”²³. Porównanie z wynikami przedstawionej w tej pracy sondy dodaje nowe obszary zjawisk, do których termin *duchowość* bywa odnoszony. Są to najogólniej:

- fizyczność, fizjologia (w tym: seks)²⁴;
- biznes, bogactwo materialne²⁵;

²² Por. Renata GRZEGORCZYKOWA, „Co o fenomenie duchowości mówi język?”, w Anna GRZEGORCZYK, Jacek SÓJKA, Rafał KOSCHANY, *Fenomen duchowości* (Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2006), 21–28.

²³ R. GRZEGORCZYKOWA, „Co o fenomenie duchowości mówi język?”, 21–22. Niestety, autorka nie podaje informacji, na jakim materiale przeprowadzono analizę i poczyniono wnioski.

²⁴ Por. np.: [...] *prawda jest taka, że nie ma duchowości bez tego wszystkiego, co wchodzi w skład natury człowieka – stworzonego na obraz Boga. Śmierć, niszczenie, seksualność – w wymiarze duchowym również funkcjonują, tyle, że na wyższym poziomie relacji męskiej i żeńskiej siły kosmicznej.*

[...] *Dziś nie musimy się bać i można o seksualności mówić głośno, bo zupełnie niepotrzebnie stała się tematem tabu w duchowości, powodując jednocześnie ograniczenie i blokadę w relacji z Bogiem. Bo warto zrozumieć, że nie ma pełnej relacji z Absolutem (którego odbieramy przez bogą albo boginię) bez seksualności, która jest główną potrzebą wyrażenia się poprzez Ciało-świątynię dla Ducha. Taka jest natura każdej relacji miłości. Duchowość jest wyższym wyrażeniem natury biologii a nie jej zaprzeczeniem. Nie mówiąc o tym, że to z Ducha wyodrębniła się Materia a pożądanie seksualne jest pragnieniem ponownego połączenia się, ale już w stanie świadomości, miłości i poczucia własnej odrębności. Ma to wymiar globalny i indywidualny, [...].* FARIDA, „Śmierć i seksualność – podstawą duchowości. Ekstaza”, Ciemnanoc.pl. Farida o duchowości i pracy z cieniem bez tabu, dostęp: 04.09.2016, <https://ciemnanoc.pl/2014/10/03/smierc-i-seksualnosc-podstawa-duchowosci-ekstaza/>.

²⁵ Por. np. *Powierzchnie może się wydawać, że biznes i duchowość to pojęcia z innego świata. Sporo osób uważających się za rozwiniętych duchowo pogardliwie traktuje działania skupione na samodzielnym zarabianiu pieniędzy. Tymczasem biznes i duchowość to aktywności, które pochodzą z tego samego świata i w swej istocie mają te same korzenie – duchowe.[...] Przy zdrowych relacjach ze sobą samym możemy czerpać przyjemność z doświadczania bogactwa poprzez rozwijanie swoich życiowych pasji i talentów zamieniając je na dobra materialne, oraz w tym samym okresie rozwijać swoją duchowość poprzez modlitwę, medytację, wdzięczność, przebaczenie i miłość i szacunek do drugiego człowieka i hojność w stosunku do tych, którzy potrzebują wsparcia.* <http://naturalnieobiznesie.pl/duchowosc-i-biznes/> [dostęp: 04.09.2016]. Por. też *Jeśli myślisz lub słyszysz, że ważniejsze są wartości duchowe czy też duchowość to teraz napiszę*

codzienność²⁶;
cały otaczający świat²⁷.

5. Pobieźna analiza materiału sondy językowej, uwzględniająca różne aspekty charakterystyki badanych pseudodefinicji 'duchowości', każe zwrócić uwagę na dwa najbardziej zauważalne fakty. Pierwszy z nich to ogromna różnorodność poglądów na temat istoty duchowości. Drugi to brak wyraźnej specyfiki pseudodefinicji związanej z proveniencją tekstu, a przede wszystkim brak zdecydowanej różnicy między tekstami chrześcijańskimi i niechrześcijańskimi. Duchowość w rozumieniu chrześcijan nie ogranicza się do tego, co dla św. Tomasza jest „życiem zgodnie z Duchem Świętym”²⁸; co więcej, nieobowiązkowy w rozumieniu duchowości jest też — co widać w przykładach — element transcendentnej relacji. Duchowość nie ogranicza się także do religijności — tu dane językowe potwierdzają obserwacje zawarte w innych badaniach²⁹. Dane sondy zdają się potwierdzać obserwacje,

drukowanymi literami: DUCHOWOŚĆ = BOGACTWO. Agnieszka PRZYBYSZ, „Duchowość, pasje, a gdzie są pieniądze?”, Coaching Institute, dostęp 16.09.2016, agnieszkaprzybysz.com/012/04/duchowosc-pasje-pieniadze/

²⁶ Por. np.: *Duchowość to zrozumienie, że żyję na tym świecie, że jestem kobietą(lub mężczyzną), że mam już ukształtowane cechy charakteru, wady, zalety i emocje, które mną targają — i co dzień tworzę nowe. Problemy z hormonami i seksualnością, nadwagą i dbaniem o zdrowie. Problemy, co zrobić na obiad i...Co też chce ode mnie Urząd Skarbowy? Duchowość to codzienność, to; papier toaletowy i podpaska, a nie tylko mantra „Om Namah Shiva Ya” i „Ojciec nasz”*. Jerzy DEWECKI, „Duchowość w życiu człowieka”, [eioba.pl](http://www.eioba.pl/a/1v52/duchowosc-w-zyciu-czlowieka) daj się przeczytać!, dostęp 04.09.2016, <http://www.eioba.pl/a/1v52/duchowosc-w-zyciu-czlowieka>. Por. też wyżej pseudodefinicję o. Jana Berezny OSB (s. 11).

²⁷ Por. np.: *Duchowość ... jest wszędzie, otacza nas każdego dnia. Będąc w jej środku nie uważamy, że jesteśmy częścią jej samej. Tym samym nie mamy świadomości, że niczego nie musimy szukać, bo wszystko, czego potrzebujemy jest w nas i wokół nas*. L. SEPSKA, „Duchowość”, dostęp 04.09.2016, <http://www.lidiasepska.home.pl/nowykreator100316/duchowosc.php>; [...] *Duchowość to życie, to najpiękniejszy sen. Żyj. Przeżywaj. Odczuwaj. Patrz na świat oczami miłości, zobacz ją w każdym człowieku i w każdej chwili, co przemija i we wszystkim, co Ciebie otacza!* Jerzy DEWECKI, „Duchowość w życiu człowieka”, dostęp 16.09.2016, <http://www.eioba.pl/a/1v52/duchowosc-w-zyciu-czlowieka>; *Duchowość to uczucia takie jak miłość, przyjaźń, to wszystko co nas otacza*. Etyka w szkole. Niekomercyjny portal dla Nauczycieli, Rodziców i Uczniów, dostęp: 06.10.2016, <http://www.etykawszkole.pl/forum/6-hyde-park-dyskusje-o-etyce-w-polskich-szkoach/548-czym-dla-mnie-jest-duchowo>.

²⁸ Por. J.A. WISEMAN OSB, *Historia duchowości chrześcijańskiej*, 20: „[...] święty Tomasz z Akwinu użył rzeczownika spiritualitas około siedemdziesięciu razy, zwykle w znaczeniu «życia zgodnie z Duchem Świętym»”. Por. też KKK 2684: „Różne duchowości chrześcijańskie uczestniczą w żywej tradycji modlitwy i są niezbędnymi przewodnikami dla wiernych. W swojej bogatej różnorodności rozszczepiają one czyste i jedyne światło Ducha Świętego”.

²⁹ Przegląd stanowisk na temat istoty duchowości – nie tylko chrześcijańskiej – por. Marek

że dochodzi do swoistej interferencji między religią a kulturą, między sacrum a profanum³⁰.

BIBLIOGRAFIA

- AJDUKIEWICZ, Kazimierz. *Logika pragmatyczna*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1965.
- CHMIELEWSKI, Marek (red.). *Leksykon duchowości katolickiej*. Lublin, Kraków: Wydawnictwo „M”, 2002.
- DZIEWIECKI, Marek. „Rola duchowości w życiu człowieka”. Opoka.org.pl. Dostęp http://www.opoka.org.pl/biblioteka/T/TS/duchowosc_w_zyciu.html
- GRZEGORCZYKOWA, Renata. „Co o fenomenie duchowości mówi język?” W Anna GRZEGORCZYK, Jacek SÓJKA, Rafał KOSCHANY (red.), *Fenomen duchowości*, 21–28. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2006.
- SOCHA, Paweł. „Psychologia rozwoju duchowego”. W Paweł SOCHA (red.). *Duchowy rozwój człowieka. Fazy życia, osobowość, wiara, religijność*, 15–44. Kraków: Wydawnictwo UJ, 2000.
- TAYLOR, John R. *Kategoryzacja w języku*. Przeł. Anna Skucińska. Kraków: Universitas, 2001.
- WISEMAN, James A., OSB. *Historia duchowości chrześcijańskiej*. Przeł. Andrzej Wojtasik. Kraków: Wydawnictwo WAM 2009
- ZDUNIAK, Agnieszka. „Nowa duchowość jako współczesna forma mistyki w koncepcji Huberta Knoblaucha”. *Przegląd Religioznawczy* 2014, nr 3: 179–192.

DUCHOWOŚĆ WEDŁUG WSPÓŁCZESNEGO CZŁOWIEKA. ANALIZA DANYCH JĘZYKOWYCH

Streszczenie

Niniejsza praca stawia sobie za cel zakreślenie obrazu duchowości współczesnego człowieka, jaki ukazuje język.

Analizie poddano około 250 fragmentów tekstów wyekscerpowanych z Narodowego Korpusu Języka Polskiego oraz z Internetu za pomocą wyszukiwarki Google. Wobec ogromnej liczby wy-

CHMIELEWSKI, „Duchowość”, w Marek CHMIELEWSKI (red.), *Leksykon duchowości katolickiej* (Lublin, Kraków: Wydawnictwo „M”, 2002) 226-232. Por. też pracę Pawła Sochy, który proponuje otwartą listę dziedzin „życia wewnętrznego jednostki”, dających się określić mianem *duchowość*: Paweł SOCHA, „Psychologia rozwoju duchowego”, w Paweł SOCHA, *Duchowy rozwój człowieka. Fazy życia, osobowość, wiara, religijność* (Kraków: Wydawnictwo UJ, 2000), 16–17.

³⁰ Stwierdzenie o interferencji religii i kultury wychodzi z założenia, że oba zjawiska należą do różnych obszarów, odpowiednio do sacrum i profanum. Por. Agnieszka ZDUNIAK, „Nowa duchowość jako współczesna forma mistyki w koncepcji Huberta Knoblaucha”, *Przegląd Religioznawczy* 2014, nr 3: 183: „Formy, symbole i treści, w których przejawia się nowa duchowość, pochodzą z dwóch zasadniczych źródeł: religii instytucjonalnej i kultury popularnej. Dochodzi między nimi do swoistej interferencji. Obydwa obszary znaczeń wzajemnie się przenikają: treści, które niegdyś były zarezerwowane wyłącznie dla sfery religii, dzisiaj stają się składnikiem kultury popularnej, a formy wyrazu i tematy obecne dotychczas w kulturze popularnej, coraz częściej są akceptowane przez instytucje religijne. W ten sposób zaciera się granica między sacrum a profanum”.

stapien form leksemu *duchowość* sondę ograniczono do objaśnień mających graficzny kształt definicji lub sprowadzalnych do takiego kształtu za pomocą prostych przekształceń. Są to wyrażenia, które na ogół występują bezpośrednio po terminie, często wprowadzając go do tekstu, typu: *Duchowość jest...*, *Duchowość to...*

Analizowane fragmenty tekstów zostały scharakteryzowane pod względem:

- kategoryzacji: zakresu (zakresów), do którego pseudodefinicja zalicza treść pojęcia ‘duchowość’;
- typu (gatunku) tekstu, z którego pochodzą;
- proveniencji światopoglądowej oraz
- dziedziny wiedzy, która reprezentuje autor (w przypadku publikacji).

Porównanie wyników tego badania z przeprowadzonymi ok. 10 lat temu wykazują nowe obszary zjawisk, do których wyrażenie *duchowość* bywa odnoszone. Są to najogólniej: fizyczność, fizjologia (w tym: seks), biznes, bogactwo materialne, codzienność, cały otaczający świat.

Słowa kluczowe: duchowość; językowy obraz (świata); współczesny człowiek.

SPIRITUALITY ACCORDING TO CONTEMPORARY PEOPLE: AN ANALYSIS OF LINGUISTIC DATA

S u m m a r y

The study aims at describing the spirituality of contemporary people as noticed in language.

250 textual passages were subject to the analysis and they were excerpted from the National Corpus of Polish as well as looking up entries via Google browser. Because of the extensive occurrences of lexeme *spirituality*, and of its forms, the survey was narrowed down to the explanations which have a graphic shape of definition or which can be brought down to such by means of simple transformations. Expressions like those mentioned, which commonly appear directly after the term, thus introduce it into the text: *Spirituality is...* or *Spirituality means...*

The expression “the explanations which have a graphic shape of definition” signals the fact that very rarely is the term given a (taxonomic) definition, as understood in logic. Yet, these are in most cases only pseudo-definitions.

The textual passages analysed have been categorised according to the following aspects:

- Categorisation: scope(s) within which the pseudo-definition places the content of the term ‘spirituality’
- Type of text from which they are derived
- Provenance of worldview
- Author’s specialisation (in the case of a publication).

A comparison of the findings with those from the study carried out about 10 years ago shows new areas of phenomena to which the expression ‘spirituality’ is referred. In general, these comprise physicality, physiology (including sex), business, material wealth, everyday life, and all surrounding reality.

Key words: contemporary man; language picture (of the world); spirituality.